

Pristupi shvaćanju emocija

1. poglavlje

Sadržaj

Uvod

Počeci psihologije emocija

Charles Darwin: biološki pristup

William James: tjelesni pristup

Sigmund Freud: psihoterapijski pristup

Filozofski i književni korijeni

Aristotel: konceptualni pristup

*René Descartes i Baruch de Spinoza:
filozofski pristup*

George Eliot: književni pristup

Trenutak sažimanja u suvremenim istraživanjima

John Harlow i Walter Hess: neuroznanost

*Magda Arnold i Sylvan Tomkins: nove
psihološke teorije*

*Alice Isen i Gordon Bower:
eksperimentiranje s učincima emocija*

Ervin Goffman i Arlie Russell

Hochschild: dramaturški pogled

Povezivanje nekih niti

Sažetak

Prijedlozi za daljnje čitanje

Slika 1.0 Tri fotografije iz temeljne knjige Charlesa Darwina objavljene 1872, *Izražavanje emocija u čovjeka i životinja*:

a) Prilog I br. 6; b) Prilog III br. 4; c) Prilog III br. 3.

Uvod

U ovom ćemo poglavlju predstaviti neke pravce razmišljanja koji doprinose razumijevanju emocija. Svaki je pravac cjelovit pristup, a mi ga vezujemo uz jednog ili dva autora koji su ga utemeljili ili promijenili njegov smjer. Svaki od ovih pravaca još je uvijek prisutan u suvremenim razmišljanjima. U pravilu, u središtu pažnje svakog od ovih pravaca je spoznaja o tome što su emocije ili neko otkriće o njima.

Ako upravo počinjete čitati znanstvenu literaturu o ovoj temi, ubrzo biste mogli zaključiti da su emocije tek razbacani aspekti duševnog života i ponašanja ljudi i da osim imena “emocije” nemaju ništa zajedničko. Mi vjerujemo da su emocije dobro definirani fenomen. Ovim poglavljem želimo predstaviti neke pravce istraživanja i mišljenja te pokrenuti neke ideje. Ovdje se ne postavlja pitanje: “Tko je u pravu, a tko u krivu?” Ti su pristupi komplementarni, a pitanje koje se postavlja je kako se različite teme koje oni predstavljaju mogu zajedno uklopiti.

Počeci psihologije emocija

U području gdje nije sve očito, spoznaje ljudi koje ovdje predstavljamo i dalje su svježije, a njihova otkrića još uvijek su osnova za daljnja istraživanja. Neki od tih ljudi - Darwin, James i Freud – postavili su osnove psihologije, psihijatrije i biologije u cjelini, kao i osnove razumijevanja emocija. Ovi ljudi mogu se smatrati začetnicima shvaćanja emocija u tradiciji bioloških i društvenih znanosti.

Charles Darwin: biološki pristup

*Naše je porijeklo, dakle, izvor naših demonskih strasti!! –
Đavo u obličju babuna naš je predak*

Charles Darwin, citiran u Gruber i Barrett, 1974, str. 123

Charles Darwin, središnja figura moderne biologije, bio je i jedan od osnivača psihologije. Godine 1872. objavio je najvažniju do tada napisanu knjigu o emocijama, *Izražavanje emocija u čovjeka i životinja* (1872). U ranijem djelu, *Porijeklo vrsta* (1859), Darwin je opisao kako su živa bića prilagođena svojoj okolini. Zna li to, možete zamisliti da je Darwin emocijama dodijelio ulogu u našem preživljavanju. Doista, mnogi psiholozi i biolozi, bilo da su pročitali knjigu ili ne, smatraju da je upravo to u njoj rekao. Ali, nije. Njegovo je stajalište bilo bliže zdravom razumu, a ujedno i domišljatije od bilo čega što zdravorazumski vjerujemo.

U *Porijeklu vrsta* Darwin je ljude spomenuo samo usput i nejasno, premda je u posljednjem dijelu kratak odlomak koji kaže: “U dalekoj budućnosti vidim otvoren put za važnija istraživanja. Psihologija će se temeljiti na novoj osnovi, onoj koja kaže da je nužno svaku mentalnu sposobnost stjecati postupno. Osvijetlit će se porijeklo čovjeka i njegova prošlost” (Darwin, 1859, str. 458). Darwin je vlastita opažanja emocija započeo 1838. godine. Njega nisu zanimale emocije kao takve, što je danas slučaj; izražavanje emocija zanimalo ga je kao moguć dokaz evolucije ljudske vrste, povezanosti ljudskog ponašanja s onim drugih životinja te fizičke osnove uma. Njegova su opažanja bila vrlo široka: od opažanja izražavanja emocija u životinja do onog u ljudi, i djece i odraslih. Zanimalo ga je i normalno i patološko, pa je osigurao pomoć ravnatelja velike duševne bolnice na sjeveru Engleske kako bi opažao pacijente. Razvio je i nove metode, shvaćajući važnost međukulturalnih proučavanja, pa je tako bio jedan od prvih koji su primjenjivali upitnike. Poslao je niz tiskanih pitanja misionarima i drugima koji su mogli opažati ljude u drugim kulturama, i od njih zatražio da opažaju pojedine emocionalne izraze. Primio je 36 odgovora.

Darwin je proučavao i slike, a zanimalo se i za fotografiju: *Izražavanje emocija* bila je jedna od prvih knjiga u kojoj su korištene fotografije (poput onih na početku ovog poglavlja) da bi se čitatelju predložili znanstveni uvidi. Darwin je radio s fotografom i prikupio je slike djece i odraslih u prirodnom izražavanju emocija, kao i u glumljenim pozama. Inovativni aspekt Darwinova rada u ovom području bila je upotreba fotografija kako bi se ljudskim licima prikazalo izražavanje emocija, a ne fiziognomija – popularna, no upitna ideja da na licima ljudi možemo očitati njihovu ličnost.

Knjiga je imala dva dijela. Prvi dio je činio zbir Darwinovih opažanja i nalaza zasnovanih na mnogim metodama koje je usvojio ili razvio. Iz toga je stvorio taksonomiju dajući nazive glavnim emocionalnim izrazima (vidi tablicu 1.1).

Drugi dio Darwinove knjige o izražavanju emocija bio je njegov zbir teoretskih zaključaka. On je zaključio da su emocionalni izrazi obrasci pokreta koje se zbivaju čak i “kad nemaju... nikakvu svrhu” (str. 28). Darwinova najvažnija ideja o emocionalnim izrazima je to da oni izviru iz navika koje su tijekom naše evolucijske ili individualne prošlosti jednom bile korisne. Te se navike temelje na mehanizmima nalik refleksima. Neki se pokreti zbivaju bez obzira na to jesu li korisni, a pokreću se automatski u okolnostima sukladnim onima koje su pokretale izvorne navike. Njegova knjiga obiluje primjerima takvih kretanja: suze koje ne služe vlaženju očiju, smijeh koji, čini se, ne pridonosi izvođenju neke radnje, i slično. Da piše danas, Darwin bi zasigurno opisao ljude koji se smiju i gestikuliraju dok razgovaraju telefonom.

Za Darwina, emocionalni izrazi pokazuju povezanost ponašajnih mehanizama odraslih ljudi s onima djece i nižih životinja. Budući da se ti izrazi javljaju u odraslih premda “nemaju ... nikakvu svrhu”, u razmišljanju u evoluciji oni su za Darwina imali značenje prilično slično značenju fosilnih ostataka, koji nam nude trag evolucijskih predaka pojedinih vrsta.

Tablica 1.1 Emocionalni izrazi koje opisuje Darwin (1872)

<i>Izraz</i>	<i>Motorički aparat</i>	<i>Primjer emocija</i>
Crvenjenje	Krvne žile	Sram, skromnost
Tjelesni kontakt	Tjelesni mišići	Naklonost
Stiskanje šaka	Tjelesni mišići	Ljutnja
Plakanje	Suzni kanali	Tuga
Mrštenje	Mišići lica	Ljutnja, frustracija
Smijanje	Dišni sustav	Zadovoljstvo
Znojenje	Žlijezde znojnice	Bol
Nakostriješenost	Koža	Strah, ljutnja
Vrištanje	Glasovni aparat	Bol
Slijeganje ramenima	Tjelesni mišići	Ravnodušnost
Prezrivo osmjehivanje	Mišići lica	Prezir
Drhtanje	Tjelesni mišići	Strah, tjeskoba

Izvor: Oatley (1992)

Preciznije, on je smatrao da su emocionalni izrazi poput rudimentarnih dijelova našeg tijela. Primjerice, u našem probavnom sustavu postoji mali organ bez funkcije, slijepo crijevo. Kako Darwin ističe, to je dokaz da porijeklo vučemo od prethumanih predaka kod kojih je taj organ imao svrhu. Emocionalni izrazi imaju istu kvalitetu: Darwin je tvrdio da prezrivo osmjehivanje, izraz lica kojim djelomice otkrivamo zube na jednoj strani, jest ponašanje zaostalo od režanja i pripreme na ugriz. Ova je priprema bila funkcionalna kod nekog našeg dalekog pretka, no više nije. Premda katkad damo zajedljive primjedbe, odrasli ljudi ne koriste zube za napad.

Slika 1.1 Dvije fotografije Charlesa Darwina, prezrivo osmjehivanje i plakanje:
a) Prilog IV br. 1; b) Prilog I br. 1.

Darwin je porijeklo drugih emocionalnih izraza potražio u djetinjstvu: plakanje je, kako je ustvrdio, zaostatak vrištanja u djetinjstvu, premda je u odrasloj dobi djelomice inhibirano. On je pažljivo opisao plakanje male djece i objasnio funkciju zatvaranja očiju i izlučivanja suza koje štite oči kad se to dogodi. Kad odrasli plaču, oni još uvijek izlučuju suze, no te suze više nemaju nikakvu zaštitnu ulogu. Jedna od Darwinovih najzanimljivijih ideja je da su načini izražavanja naklonosti odraslih, kad zagrlimo one koje volimo, zasnovani na ponašanju roditelja koji u naručju drže svoja djecu.

Darwinova je ideja, dakle, da naše emocije imaju primitivno obilježje. One su veze s našom prošlošću, i to s prošlošću naše vrste i našom vlastitom prošlošću. Emocije nisu u potpunosti pod voljnom kontrolom. Premda se čini da pomažu komunikaciji među ljudima, upućuju i na naše životinjsko porijeklo i prošlost našeg djetinjstva.

Premda je Darwinov cilj bio pokazati kontinuitet između ljudi i drugih životinja, njegova se poruka može iščitati i na drugi način: možda bismo se kao odrasli ljudi trebali izdići iznad našeg životinjskog i djetinjeg porijekla! To je poruka Darwinova citata s početka ovog dijela, u kojem je ustvrdio da zlo dolazi od životinjskih strasti. Takvo je gledište naša kultura snažno podupirala. Emocije se često smatraju djetinjastima, destruktivnima, neprijateljima racionalnosti. Dajući takvom stajalištu čvršću znanstvenu osnovu, Berkowitz (1993) je proveo puno eksperimenata kojima dokazuje da se ljutnja temelji na mehanizmu čiji su pojedini aspekti u suvremenom društvu iracionalni i destruktivni. Ovakav način razmišljanja nije bio stran viktorijanskom dobu. Stoici, o kojima će biti riječi, stoljećima nisu vjerovali emocijama zbog njihova ometajućeg utjecaja na život i razboritost. Darwin je tom nepovjerenju dodao opažanja biologijske znanosti. No s idejom o evoluciji ljudi iz prethodnih oblika života, također nam je pružio i jedan od najvažnijih temelja za razumijevanje emocija. Tu ideju slijedimo u 3. poglavlju.

William James: tjelesni pristup

...tjelesne promjene neposredno slijede nakon opažanja zanimljive činjenice ... a osjećaj promjena koje se zbivaju JEST emocija.

James, 1890, str. 449

Citat na početku ovog dijela je iz čuvenog udžbenika Williama Jamesa *Načela psihologije* (1890). U njemu je ponovno iznesena Jamesova teorija emocija, prvi put objavljena 1884. godine. On je tvrdio da je potpuno pogrešno laičko shvaćanje kako smo svaki put kad osjetimo neku emociju potaknuti na određenu aktivnost – prema tom shvaćanju, primjerice, kad bismo u šumi sreli medvjeda, uplašili bismo se i pobjegli. Prema Jamesu, mi opazimo objekt straha, “uzbuđujuću činjenicu”, kako on kaže, a emocija je potom opažanje promjena u našem tijelu, nastalih kao reakcija na tu činjenicu. Emocija straha je osjećaj drhtanja, bježanja i slično, osjećaj naših tjelesnih odgovora na ono što opazamo.

Neko su vrijeme Jamesova teorija, reakcije na nju i njezine nadopune bile jedini sadržaj psihologije emocija u Americi. U toj je tradiciji svaki udžbenik psihologije uredno iznosio kako je danski psiholog Carl Lange (1885) nezavisno predložio ideju sličnu Jamesovoj, a teorija je postala poznata kao James-Langeova teorija emocija.

James je naglašavao način na koji nas emocije pokreću i kako nas neke od njih – krupne emocije, kako ih je nazivao – tjelesno pokreću. Možemo drhtati ili se znojiti, srce nam može jako udarati, naše disanje može pokretati sila izvan naše svjesne kontrole dok bespomoćno plaćemo ili se smijemo. Emocije nisu blijede ili nestvarne. Dio našeg osjetilnog sustava usmjeren je na našu unutrašnjost. Ključna misao Jamesove teorije sadržana je u ovoj izreci, koju je zapisao kurzivom: *“Zamislimo li neku jaku emociju i zatim iz naše svijesti pokušamo odstraniti sve osjete njezinih tjelesnih simptoma, zamijetit ćemo da nam ništa nije ostalo”* (James, 1890, str. 451). Oduševljenje kojim je Jamesova teorija primljena, pokazuje da su je generacije psihologa smatrale važnim dostignućem. Njezino je značenje dvostruko.

Prvo, James je naglasio tjelesni aspekt emocija, uključujući i ideju da tjelesni simptomi mogu pridonijeti intenzitetu kojim se emocije osjećaju. Danas u filmskim trilerima nije neuobičajeno čuti zvuk otkucavanja srca, koji bi nam, s ruba svijesti, trebao dati osjećaj da to može biti i naše srce. Pojačavanje emocija na taj način eksperimentalno je dokazano (Valins, 1966). Prema toj teoriji, glavno žarište tjelesnih osjeta je niz promjena koje izaziva autonomni

Slika 1.2 Ova ilustracija pokazuje ispitanika kojem se bilježe fiziološke mjere emocija, kao što su disanje, srčani ritam i elektrodermalna reakcija (EDR, ili provodljivost kože, mjera je vrlo malih promjena u znojenju).

živčani sustav, a to je onaj dio živčanog sustava koji upravlja unutarnjim organima uključujući srce, krvne žile, želudac i žlijezde znojnice. James je smatrao i da promjene izazvane pokretima mišića i zglobova pridonose našem osjetu tjelesnih promjena.

Briga o tjelesnim osjetima za mnoge je ljude važan korak u procesu reduciranja stresa i smanjivanja anksioznosti. Darwin je patio od teških napadaja anksioznosti: u njegovu su slučaju oni uzrokovali mučninu i povraćanje. Pripisao ih je, vjerojatno pogrešno, nasljedno slaboj konstituciji i bio je jako zabrinut da će umrijeti i ostaviti svoju djecu u siromaštvu (Bowlby, 1991). Mnogi ljudi vjerojatno su u određenim situacijama iskusili tjelesne simptome anksioznosti. Oni nisu rijetki: možete se zapitati koji je vaš vlastiti oblik.

James je bio u pravu: ono što je nazivao krupnim emocijama povezano je s tjelesnim promjenama, a te promjene često mogu biti tako jake (kao kod Darwinovih napadaja mučnine) da izazivaju strah. Jamesovu teoriju možemo uzeti kao podsjetnik da nismo bestjelesna bića. Potresajući naše tijelo, emocije nam pokazuju da se zbiva nešto važno.

Drugo, James je pretpostavio da emocije daju “obojenost i toplinu” iskustvu. Bez ovog doprinosa emocija, rekao je, sve bi bilo blijedo. Misao da emocije daju obojenost iskustvu provlačila se psihološkim objašnjenjima emocija. Primjerice, sadržana je u ideji da ta obojenost može biti ugodna i neugodna te da su pojedine emocije, s osjetima koji ih prate, stanja kojima težimo ili ih izbjegavamo.

Sigmund Freud: psihoterapijski pristup

“Odjednom sam se udaljila od prozora, naslonila se na zid i nisam mogla doći do daha...” (opis koji je dala Katarina, jedan od ranih Freudovih opisanih slučajeva).

Freud i Breuer, 1895

Sigmund Freud nije predložio samostalnu teoriju emocija. Zapravo, predložio je tri teorije o posljedicama emocionalno značajnih događaja: teoriju emocionalnih trauma, koju ćemo ovdje opisati; teoriju unutarnjih konflikata (Freud, 1915-16), i teoriju repetitivne kompulzije (Freud, 1920). Svaki put je mijenjao svoju prethodnu teoriju jer nije funkcionirala tako dobro kako je mislio.

Freudova prva teorija emocionalnih posljedica tvrdila je da neki događaji, obično seksualne prirode, mogu biti toliko štetni da ostavljaju psihološke ožiljke koji mogu obilježiti ostatak našeg života. Njegov glavni prikaz ove teorije nudio je niz ukratko opisanih slučajeva. Ovdje navodimo jedan od njih, slučaj Katarine (Freud i Breuer, 1895, str. 190-201). Freud je ranih 1890-ih planinario u istočnim Alpama pokušavajući, kako je rekao, potpuno izbaciti iz svoje glave medicinu i neuroze. Prema vlastitim riječima, gotovo je u tome uspio kad je, u gostionici na jednom planinskom vrhu, glas prekinuo njegovo

promatranje pejzaža pitanjem: “Gospodine, jeste li vi liječnik?” Freud se, naime, nehotice odao u knjizi gostiju. Glas je pripadao “djevojci prilično prkosna izgleda od kojih osamnaest godina, koja je [Freudu] posluživala jelo” (str. 190). Zvala se Katarina i bila je nećakinja vlasnika. Rekla je da je loših živaca, da je posjetila liječnika, no još uvijek nije dobro.

Tako se Freud vratio neurozama – naziv koji je dao problemima općenito poznatim kao “živci”. Katarina je opisivala kako pati od napadaja za vrijeme kojih misli da će se ugušiti. Činilo joj se da će joj zujanje i udaranje raznijeti glavu; od vrtoglavice se gotovo onesvijestila, a gušenje u prsima bilo je toliko da nije mogla doći do daha.

Freud ju je zapitao osjeća li se uplašeno. Rekla je da ne; obično je bila hrabra i išla svugdje, no tijekom tih napadaja osjećala se kao da će umrijeti i tih se dana nije usuđivala izlaziti van.

Danas bismo to opisali kao napadaj panike (Američka psihijatrijska udruga, 1994). Takvi napadaji često se javljaju kod anksioznih poremećaja, koji su obično kronična stanja u kojima osoba može potpuno izgubiti samopouzdanje i osjećati da je nesposobna sudjelovati u društvenom životu. U terminima emocija, ovi su napadaji epizode straha praćene burnim tjelesnim promjenama, onakvim kakve je opisao William James. Napadaji panike obično se dogode bez ikakve spoznaje o tome čega se zapravo osoba boji, a katkad, kao što je slučaj s Katarinom, osoba misli da će te burne promjene izazvati smrt. U tim napadajima, rekla je Katarina, “uvijek vidim odvratno lice koje me gleda zastrašujućim izrazom, pa se uplašim” (str. 192). Katarina nije mogla reći čije je to lice.

Freud je bio siguran da je to napadaj straha koji se naziva anksioznost. Njegova je namjera u terapiji bila otkriti kako su napadaji započeli i što je – ili tko – bio objekt straha. Rekao je da se vrh planine ne čini najpogodnijim mjestom za primjenu hipnoze pa je Katarini postavljao pitanja. Napadaji su, rekla je, započeli prije dvije godine. Freud je pomislio da bi mogao pokušati pogadati jer je njegovo dotadašnje iskustvo govorilo da su mlade žene često užasnute kad se po prvi put sretnu sa svijetom seksualnosti. “Ne znaš li ti,” rekao je, “ja ću ti reći što ja mislim o tome kako si dobila napadaje panike ... vjerojatno si vidjela ili čula nešto što te jako posramilo” (str. 192). “Zaboga, da!”, odgovorila je. “To je bilo kad sam zatekla svog ujaka s djevojkom, s Franciskom, mojom rođakinjom” (str. 193).

Freud ju je dalje ispitivao. U prolazu se kroz prozor navirala u sobu u kojoj je vidjela svog ujaka kako leži na Franciski. Rekla je: “Naglo sam se odmaknula od prozora, naslonila se na zid i nisam mogla doći do daha – upravo ono što mi se od tada događa. Sve mi se zamaglilo, kapci su mi se sami sklopili, a u glavi mi je tuklo i zujalo” (str. 193).

Katarina je ustrajala na tome da ne razumije značenje tog prizora. Lice koje je vidjela tijekom napadaja nije bilo Franciskino. Bilo je to lice mu-

škarca. Njezina ujaka? Nije znala. Nije ga mogla vidjeti toliko jasno, a zašto bi, zapitala je, “pravio tako zastrašujuće lice?” (str. 194). Freud se složio, no nastavio ju je ispitivati. Tri dana kasnije Katarina je rekla da ponovno osjeća vrtoglavicu, a potom je tri dana imala mučninu i povraćala. Freud je smatrao da ta bolest znači da je osjećala odvratnost prema onome što je vidjela u sobi. “Da, sigurna sam da sam osjetila odvratnost”, rekla je prisjećajući se, “no odvratnost prema čemu?” (str. 195).

Ni Freud niti Katarina nisu to mogli razabrati, no zamolio ju je da nastavi priču. Rekla je da je opisala taj događaj svojoj ujni, koja je počela sumnjati da ona krije neku tajnu. Na kraju, ujna se zajedno s Katarinom preselila da bi preuzela sadašnju gostionicu, ostavljajući ujaka s Franciskom koja je u to vrijeme bila trudna. No, iznosi Freud, umjesto da nastavi priču o tom uznemirujućem odvajanju, Katarina ju je naglo prekinula da bi se osvrnula na incident koji se dogodio dvije godine prije. Ona je s ujakom otišla na put, i u gostionici u kojoj su prenoćili on se uvukao u njezin krevet. Rekla je da “se iznenada probudila, ‘osjećajući njegovo tijelo’ u krevetu.”

Ona je prosvjedovala: “Što to hoćeš, ujače? Zašto nisi u svom krevetu?” Pokušao ju je smiriti: “Ma hajde, blesavice, smiri se. Ne znaš kako je to lijepo.” – “Ne sviđaju mi se te tvoje ‘lijepe’ stvari” (str. 195). Krenula je prema vratima, spremna da pobjegne u hodnik ako on ne odustane. Freud navodi, na temelju njezina opisa i ispitivanja, da ona nije mogla prepoznati prirodu tog incidenta. I u drugim se prilikama morala braniti od ujaka kad bi se ovaj napio. Tada je počela osjećati pritisak u očima i u grudima, no ništa nalik silini njezinih kasnijih napadaja.

Tada je spomenula druga sjećanja. Jedno od njih bilo je na događaj kad je čitava obitelj spavala na sjeniku. Probudila se od buke i pomislila da je opazila ujaka, koji je ležao između nje i Franciske, kako se okreće na drugu stranu. No nije znala što se dogodilo. Bila je tu i noć kad se činilo da njezin ujak pokušava ući u Franciskinu sobu. Ona je zapazila oba incidenta, no o njima nije ništa mislila. Freud opisuje kako je, dovršavajući svoj iskaz, “postala druga osoba. Prkosno, nesretno lice oživjelo je, njezine su oči živo sjale, razvedrila se i djelovala ushićeno” (str. 197).

Freud navodi da je značenje slučaja postalo jasno. Nosila je dvije vrste iskustava: pokušaje svog ujaka da se s njom spetlja i nejasna zbivanja između njega i Franciske. No te događaje nije razumjela. Tada je vidjela svog ujaka na Franciski. U tom trenutku počela je shvaćati – no, istodobno je, kaže Freud, njezin um odbijao prihvatiti značenje tih događaja. Poslije tri dana inkubacije, simptomi su se očitovali u povraćanju, znaku njezina gađenja, koje nije dolazilo od onoga što je vidjela kroz prozor, nego iz shvaćanja onoga što se zbilo dvije godine ranije kad je “osjetila ujakovo tijelo”.

Freud je Katarini ponudio svoj zaključak: “Ti si pomislila”, rekao je Freud, “sad s njom radi ono što je želio raditi sa mnom, one noći i u drugim

prilikama”. “Vrlo je moguće”, odgovorila je, “da mi je upravo to izazvalo gađenje i da je to bilo ono što sam pomislila” (str. 197).

Freud se tada dovoljno ohrabrio da upita kojim ju je dijelom tijela njezin ujak dodirivao. Ona se stidljivo nasmijala, kao da je otkrivena, no nije odgovorila. Rekla je da je lice koje ju je progonilo tijekom njezinih napadaja sada mogla raspoznati kao ujakovo. No to nije bilo lice ni iz jedne od tih scena, nego iz vremena ujakove i ujnine rastave. On je znao biti izobličen od bijesa, prijeteći joj i govoreći da je sve to njezina krivnja.

Freud nikad više nije vidio Katarinu, no nadao se da je imala koristi od njihova razgovora. U bilješci pridodanoj 1924, međutim, napisao je: “Nakon tolikih godina, usuđujem se podići veo diskrecije i otkriti činjenicu da Katarina nije bila nećakinja vlasnice, već njezina kći. Dakle, djevojka se osjećala loše zbog pokušaja seksualnog napastovanja vlastitog oca” (str. 210). Ovo otkriće iznenada čini povijest slučaja još šokantnijom, ali istodobno i još zanimljivijom.

Freud je pokazao da emocije nisu uvijek jednostavne. Često ih ne osjećamo sasvim jasno, ili njihove posljedice ne razumijemo. Neke emocije i njihova značenja postaju jasna samo kad ih izrazimo, kad o njima govorimo drugoj osobi ili kad o njima razmišljamo.

Slika 1.3 Grupna fotografija s konferencije koja je pratila svečanost dodjele Freudova počasnog doktorata na Sveučilištu Clark 1909. godine. To je bilo prvo značajno javno priznanje Freudu. Sudionici konferencije ne čine u potpunosti listu slavni američkih psihologa toga vremena, no blizu su tome. U prednjem redu fotografije Freud je četvrti zdesna, Jung treći zdesna, William James je treći slijeva, Edward Titchener je drugi slijeva, a Stanley Hall, začetnik razvojne psihologije i organizator dodjele počasnog doktorata i konferencije, peti zdesna. U drugom redu, treći slijeva je James Cattell.